

Masaryk měl při všech svých zápasech občas nějaké dočasné spojence, řadu víceméně platonických obdivovatelů, zejména mezi mladými, zpravidla ještě nehotovými lidmi, měl i dost snaživých nohsledů. K těm posledním se nikdy nehlásil, byli mu krajně protivní: nakonec zanevřel i na horlivého a zasloužilého Herberna. Neměl ale seriózního partnera — ani partnera spojence, ani partnera oponenta. To byl velký Masarykův problém, je to i velký problém masarykovského bádání, ale především je to problém české společnosti vůbec, který se dramaticky a nešťastně vyhrotil s otázkou Masarykova nástupce.

Masaryk nakonec neměl ani žáky, ani s ním srovnatelné pokračovatele. Ty, kteří se za ně sami pokládali, a to nejednou ve shodě s obecným míněním, nebral jakoby na vědomí. A to i když svůj nesporný formát měli (Emanuel Rádl). Kvality toho, koho on vyvolil za svého nástupce, stále častěji a důvodněji zpochybňujeme zase my dnes.

Masarykovu osamocenost — i když byl stále obklopen lidmi a žil ve středu společenského dění — nebylo

zřejmě možné překonat. Ani tehdy, ani později. Tim méně to bylo možné, když se pak stal hlavou státu, jeho uctivaným představitelem a symbolem.

Bylo to proto, že tu byl opravdu „cizincem“? (Vždyť snad právě tak by bylo možné tvrdit, že viděl pronikavěji než ostatní proto, že tu byl více doma . . . Ale viděl pronikavěji nebo spíše jinak!) Že nás všechny tak přerůstal? Nebo snad spíše mijel? Možná jen proto, že byl osobně člověkem konfliktním či přímo konflikto-genním, jak ostatně sám naznačoval? Do jisté míry tomu tak určitě bylo. Nechtěl nebo neuměl vyhledávat, vytvářet si rovnocenné partnery? Nebo tu nebylo z koho?

A tak se i nad tímto otevřeným problémem musíme znovu ptát, kdo jsme, odkud a kam jdeme.

(Mírně zkráceno. Otištěno bez vědomí autora.)

*Opatova kniha vyšla mezitím v plném rozsahu v INDEXu v Kolině nad Rýnem, pod názvem *Filozof a politik, T.G.M. 1882-1893*. Má 560 stran (včetně poznámkového aparátu a jmeného rejstříku) a stojí 34,— DM.

EKONOMICKÁ DISKUSE

OTA ŠIK

GORBAČOVOVA REFORMA A JEJÍ PŘEDPOKLADY

„Dějiny systému, v němž žijí, prokázaly přesvědčivě, že bez plurality hospodářských iniciativ a subjektů, bez soutěže, bez konkurence trhu a jejich institucionálních záruk, hospodářství stagnuje a upadá.“

VÁCLAV HAVEL

Ústřední výbor KSSS vydal 26. června tr. usnesení o zásadní přestavbě řízení hospodářství. Nejvyšší sovět SSSR schválil dne 30. téhož měsíce zákon o státním podniku. Oba dokumenty znamenají pronikavou reformu činnosti podniků a kladou první a nejdůležitější základ k reformě celé sovětské hospodářské soustavy.

CO MÁ EKONOMICKÁ REFORMA V SSSR NAPRAVIT

Ekonomická reforma usiluje o odstranění nedostatků, kterými je tradičně zatížena sovětská plánovací soustava a jimiž trpí všechny země, které sovětský systém plánování převzaly. Jde o tyto nedostatky:

Výroba vykazuje podstatně nižší efektivnost (poměr mezi výrobními výstupy a vstupy) než hospodářská soustava tržní, čili potřebuje k srovnatelnému množství výrobků a služeb podstatně více práce, materiálu, energie a investičních prostředků.

- Výroba roste převážně extenzivním způsobem (rozšiřováním výrobních faktorů) a zcela nedostatečně způsobem intenzivním (pomocí technického pokroku a kvalitativního rozvoje výrobních faktorů).
- Výroba neprobíhá s dostatečným zřetelem na potřebu, tj. vytváří na jedné straně velké množství nepotřebného zboží, zatímco na straně druhé ani zdaleka neuspokojuje konkrétní potřeby.
- Výroba dodává málo kvalitního či vyhledávaného spotřebního zboží, a investiční prostředky zůstávají technicky hluboko pod západní úrovní.
- Výroba směřuje zcela nedostatečně k inovačnímu vývoji: nejen vytváří příliš málo nových druhů zboží, ale i ty jsou příliš často nové jen formálně, takže spotřebitelům nepřinášejí větší užitek.
- Podíl výroby spotřebního zboží na celkové pro-

dukci je podstatně nižší než v západních tržních ekonomikách; jinak řečeno, podíl výroby investičního zboží je příliš vysoký, což vyplývá z nedostatků uvedených výše.

Při takovémto vývoji výroby lze uspokojovat potřeby obyvatelstva jen nedostatečně a životní úroveň nejširších vrstev se stále více opožďuje za úrovní průmyslově vyspělých západních zemí. V rozvoji hospodářství pro vojenské účely bylo sice dosaženo kvantitativních i kvalitativních úspěchů, jelikož je ve všech směrech preferováno, avšak i zde je efektivnost mimořádně nízká a růstu zbrojní výroby se stále více dosahuje na úkor růstu spotřeby.

NOVÝ SOVĚTSKÝ ZÁKON O PODNIKU

Zhruba od roku 1984 probíhaly v Sovětském svazu experimenty, které se z počátečního malého počtu rozšiřovaly na stále více podniků. Od příštího roku mají nové zásady platit pro všechny podniky v průmyslu a dopravě. Podstatou experimentů je snaha zlepšit plánování a stimulovat výrobní činnost podniků. Závazné plánování nejruznějších výrobních procesů z centra se silně omezuje, účast podniků na plánování a jejich samostatné rozhodování se naopak rozšiřuje. Nové normativy (tj. relativní svazování výrobních úkolů s hmotnou odměnou) mají podniky podněcovat k úspoře pracovních sil, materiálu, energie a investičních prostředků a budit u nich zájem na technickém a kvalitativním pokroku.

V podnikové reformě, jež má vést k samostatnosti podniků a k jejich zainteresovanosti na výrobě efektivní a přizpůsobené potřebě, je zároveň obsažena změna sovětského výrobního plánování. Celostátně plánované investice a výroby se mají vztahovat pouze na infrastrukturu, úzké profily a národohospodářsky významné technické procesy, a mají mít formu státních zakázek. O zdaleka největším množství investic a výroby mají rozhodovat podniky, a to samostatně, na základě smluv s odběrateli a vlastního zájmu na příjmech.

Zvláště mnoho si reforma slibuje od normativů, neboť bylo uznáno, že podniky změní svou praxi jen potud, pokud tím získají hmotné výhody pro své pracovníky. K tomu účelu byl zaveden nový způsob výpočtu mzdového fondu (sumy podnikových prostředků k výplatě mezd a platů) a zřízeno mnoho dalších pobídkových fondů (tedy prostředků na zvláštní odměny).

Mzdový fond vypočítaný pomocí normativů budí u podniku zájem na maximalizaci jeho prodaného čistého výrobku i na maximálních úsporách pracovních sil. Vyrobí-li se více, mohou v jistém poměru rychleji růst i mzdové fondy. Nepředepisuje se již, jak mzdové fondy rozdělovat pracovníkům — to se ponechává podniku. Když tedy podnik stupňuje výrobu, aniž zvyšuje počet pracovních sil, či dokonce ušetří-li pracovní síly, může rozdělit mzdový fond na poměrně menší počet pracovníků, čímž zvýší odměnu pro jednotlivce.

Ve srovnání s dřívějším nepružným plánováním mezd a platů se zdá tento způsob stimulování rozumný.

Důležitá je i skutečnost, že jsou mzdové fondy vázány na čistou výrobu, takže nemohou být ovlivněny spotřebou materiálu. Dříve dávaly podniky přednost výrobě materiálově náročného zboží, protože byly zainteresovány na zvyšování hrubé výroby.

Rozhodujícím měřítkem efektivnosti se stává zisk. Část musí podnik odvést státu resp. nadřízenému orgánu. Zbytek zisku mu zůstává k dispozici. Z této části zisku se financuje zvláštní prémieový fond pro osazenstvo, jakož i fond na rozšiřování výroby a technický rozvoj. Čím bude větší zisk, tím větší budou i tyto fondy, a tím více budou motivovat podniky k vyšší efektivnosti.

NUTNOST ZAVEDENÍ TRŽNÍCH CEN

Avšak to všechno má stále ještě háček. Čistý výrobek se totiž dá nejnázne zvyšovat přednostní produkcí zboží, v jehož ceně je obsaženo poměrně velké ziskové rozpětí. Čím více se takového zboží vyrobí na úkor jiného (s malým ziskovým rozpětím), tím rychleji poroste čistý produkt. Dokud ještě není cenová soustava změněna, přetrvávají rozdíly v cenách, ve kterých jsou obsaženy naprosto libovolně vzniklé rozdíly v ziskových rozpětích. Tím je dáno i nebezpečí, že budou podniky nějakou dobu preferovat především takové druhy zboží, které napomáhají zvyšování mezd a platů v těchto podnicích, aniž spotřebitelé právě toto navíc vyrobené zboží potřebují. A zároveň se vyrábí o to méně takového zboží, které lidé sice potřebují, ale jež není výhodné pro výrobce. Přípravovaná cenová reforma by měla zajistit takové ziskové rozdíly, jaké by velmi pružně ohraničily kolísání poměru mezi nabídkou a poptávkou.

Připravované osamostatňování a stimulování podniků rozhodně představuje důležité kroky na cestě k tržní orientaci a stupňování efektivnosti sovětské výroby. Má za úkol podněcovat zájem podnikových vedení i kolektivů na rozvoji výroby pro trh. Jestliže však má zájem podniků skutečně odpovídat zájmům spotřebitelů a celé společnosti, je současně zapotřebí dalších závažných změn.

Předpokládáme-li, že Gorbačovovo vedení překoná dogmatický a byrokratický odpor proti důslednější hospodářské reformě, pak se musíme ptát, jaké další reformní kroky ještě zbývá učinit, aby byl reformní vývoj úspěšný. Při tom bude třeba zkoumat, zda mezi jednotlivými kroky reformy musí nutně nastat nějaký časový odstup, anebo zda takový odstup nemůže dřívější kroky zčásti zbavit účinku nebo dokonce zdiskreditovat.

Jestliže mají být výrobní podniky na základě svého zájmu na mzdách a ziscích vedeny k výrobě, při níž se opravdu bere zřetel na spotřebitelskou poptávku a usiluje o co nejvyšší efektivnost, musejí se ceny volně vyvíjet v souladu s poměrem mezi nabídkou a poptávkou; musejí tedy být cenami tržními. Samozřejmě není možné uvolnit staré, administrativně vzniklé ceny přes noc, jelikož by tím při stávajícím všeobecném a velkém přebytku kupní síly (při trhu prodávajícího) ihned došlo k obrovskému inflačnímu vzestupu cen. To kdysi zažila Jugoslávie a dodnes se z toho úplně nezotavila.

Ale k postupnému uplatnění principu tržních cen, v nichž se obzvláště poměr mezi nabídkou výrobců a spotřebitelskou poptávkou a tak umožňuje průběžně řešit rozpory mezi výrobou a spotřebou, se musí cílevědomě a soustavně směřovat. **Postupný, řízený přechod k volným tržním cenám, jak se za něj kdysi zasazovali reformní politikové a ekonomové v Československu a jak k němu dochází v Maďarsku, je tudíž nutností.** Takový proces se zdá být zamýšlen i v SSSR. A by se však tento postupný přechod zdařil, je třeba nejen k soustavě volných tržních cen cílevědomě a systematicky směřovat, ale také k tomu vytvářet příslušné předpoklady.

Za prvé se musejí tržní ceny zakládat na soutěži mezi samostatnými podniky uvnitř všech odvětví, aby měli spotřebitelé skutečně možnost volby, a výrobci byli tudíž nuceni tuto volbu rozsáhle respektovat. V sovětském zákoně o podniku nacházíme o takové soutěži zmínku. Ovšem cesta od vyhlášení zákona k jeho realizaci může být kratší nebo také velice dlouhá. Pokud nebudou výrobci vystaveni reálnému konkurenčnímu tlaku, nepřinutí je ani smluvní ceny mezi prodávajícími a kupujícími — s kterými zákon o podniku zčásti rovněž počítá — aby se opravdu řídili přáními spotřebitelů.

Dokud bude existovat trh prodávajícího, budou mít výrobci možnost prodat všechno svoje zboží, ať je někdo potřebuje nebo ne. Výrobní a obchodní podniky nemohou za své peníze dostat veškeré zboží, jež potřebují a proto — aby o peníze nepřišli — odeberou dodavatelům všechno, co od nich mohou dostat, ať to potřebují či ne. Obrovské, na Západě nepředstavitelné sklady z velké části nepotřebných výrobků se hromadí u odběratelů, ne u výrobců.

Jakmile tu budou skutečné tržní ceny, bude stupňování zisků vznikat jen u nedostatkového zboží (převaha poptávky), a vzestup výroby těchto druhů zboží pak bude zcela v pořádku. Pokles zisků u nadbytečných výrobků zase povede automaticky k omezení výroby tohoto zboží. Skutečná soutěž mezi více dodavateli nabízejícími též druh zboží donutí výrobce, aby se řídili podle skutečné potřeby a ucházeli se lepším, případně levnějším zbožím o podíl na odbytu. **Je tedy nutné překonat monopolní organizaci.**

DALŠÍ PŘEDPOKLADY VYTVOŘENÍ TRŽNÍHO MECHANISMU

Monopolista zůstává vůči zákazníkovi vždycky „pánem“. Při tom ukazuje jugoslávský případ velmi záporně, jak může být vytváření podmínek soutěže nejen podceněno, ale jak mohlo být některými republikovými vládami dokonce zvráceno ve svůj opak. Aby chránily vlastní podniky a místní zaměstnanost, sahají vlády jednotlivých svazových republik v Jugoslávii k ochranným opatřením proti zboží z jiných republik. Tím pak posilují domácí monopolisty na úkor spotřebitelů.

Tržní mechanismus (který by mohl fungovat mnohem důsledněji než v kapitalistickém systému) může tedy vést k opravdovému odstranění nedo-

statků socialistické výroby, a byl by zajisté méně nákladný než ustavičné pokusy dát výrobu do pořádku pomocí obrovských byrokratických aparátů. Jak nesmyslná je představa, že se dá za pomoci byrokratických úřadů plánovat a kontrolovat jakost zboží a tak nutit producenty, aby vyráběli kvalitněji a pokrokověji! Úřední orgán není schopen posoudit užitnou hodnotu statistických výrobků, nemůže si osvojit přání a měnící se potřeby spotřebitelů, a není s to zabránit podvádění na kvalitě ani skrytému zvyšování cen. Tomu všemu by odpomohl jedině přímý výběr spotřebitelem a soutěž mezi více výrobci a dodavateli.

Nemohu v mezích tohoto článku osvětlit velký počet nově zaváděných pobídkových normativů. Ať jde o fond hmotné pobídky, z něhož se vyplácejí prémie za splnění smluvních závazků, za snížení nákladů, případně zvýšení zisku a za zlepšení kvalitativních ukazatelů; ať jde o výrobní fond, který se vytváří jako procentuální sazba za zvýšení zisku a má sloužit k financování technického rozvoje v podnicích; ať jde o fond pro vědecký a technický rozvoj či o mnoho jiných normativů — u všech existuje stejný problém, jak výše uvedeno. Jejich kladný účinek pro společnost závisí na tom, zda bude co nejdůsledněji uváděn v činnost tržní mechanismus.

Za druhé vyžaduje postupný přechod k tržním cenám také, aby byl odstraněn přebytek koupěschopné poptávky (trh prodávajícího). Dokud kupující se svými volnými penězi doslova rvou prodávajícím zboží z rukou, nepovzbuzují je tím, aby se starali o pokrok v kvalitě, o inovaci a o technické parametry svých výrobků. Na této skutečnosti nemohou nic změnit ani administrativní kontroly jakosti, jež se nyní v Sovětském svazu provádějí. Nemohou přece vzhledem k obrovskému množství druhů zboží nahradit hodnocení užitečnosti kupujícími, kteří — v podmínkách relativně menší zásoby peněz — musí velmi pečlivě zvažovat a vybírat, co kupují.

Zčásti se může ovšem přebytek kupní síly odčerpávat zvýšenou produktivitou práce, a tudíž rychleji rostoucí nabídkou zboží. Jenže toto zvýšení produktivity povede ještě dlouho také k výrobě zboží, které nevyhovuje potřebě. **Takže žádná reforma v socialistických zemích se neobejde bez dvou druhů opatření k likvidaci přebytku kupní síly, a to:**

1. **příbrzdění růstu mezd a platů v poměru k růstu produktivity, a dále**
2. **cenových zvýšení, jež nelze plně vyrovnat zvýšením mezd a platů.**

Obojí jsou přirozeně nepopulární opatření, která mohou státi byrokratičtí protivníci reformy až příliš snadno demagogicky využít proti reformním silám.

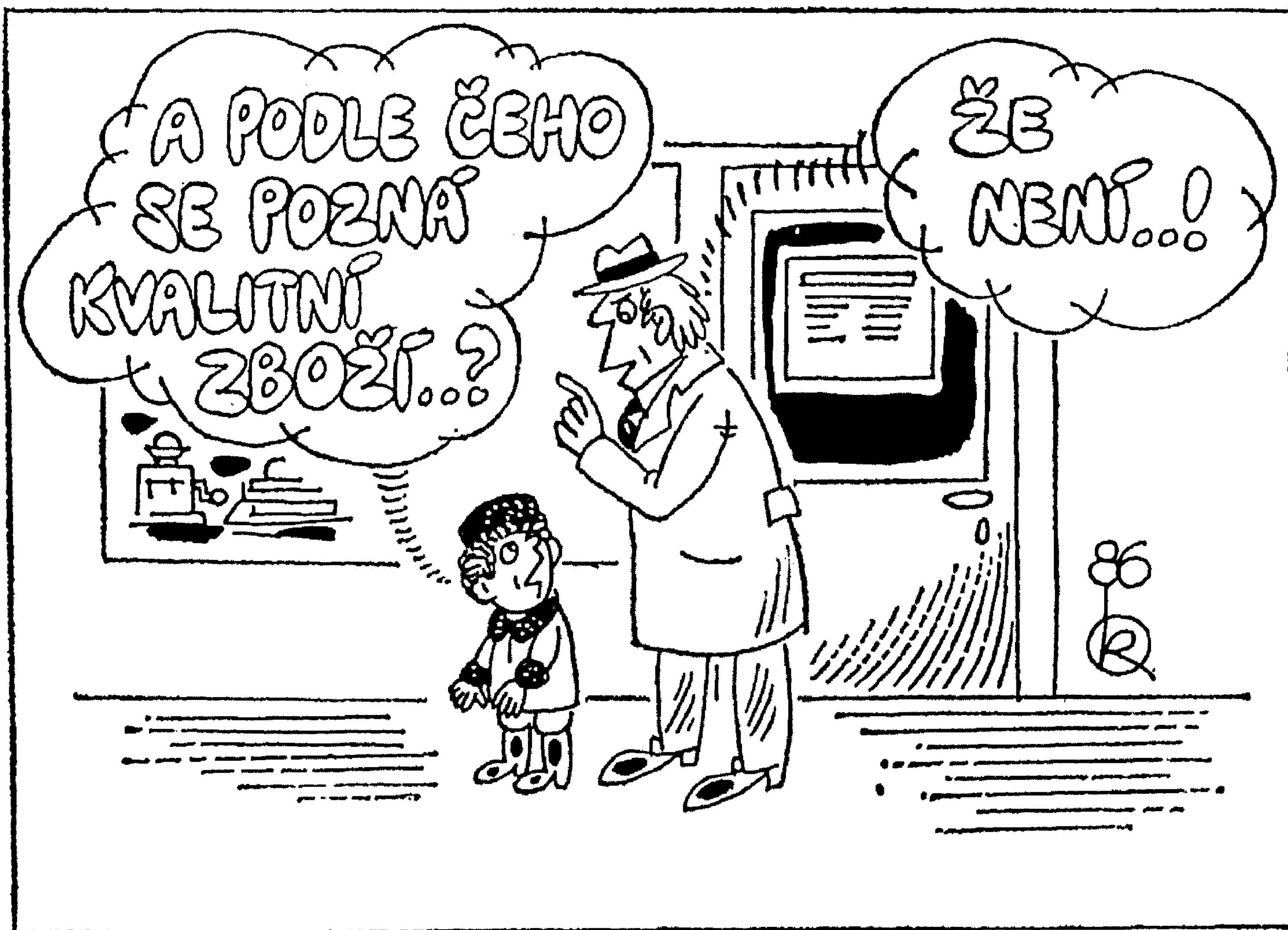
Právě takto demagogicky se zachovali na počátku Pražského jara Novotný a jeho stoupenci, aby popudili dělnictvo proti zastáncům reformy. Těm se však podařilo širokou kampaní vysvětlování dělníky přesvědčit, že velké mezery v zásobování zmizí a kvalita zboží selepší jedině tehdy, když výrobci a prodávající narazí na poněkud větší potíže s odbytem svých výrobků a budou se muset o zákazníky ucházet. A to bylo ve svrchovaném zájmu dělníků a především žen, které byly neustálými nedostatky v zásobování nejvíce postiženy. Tak Novotného demagogie ztrosko-

tala. Lze jen doufat, že se i Gorbačovovi podaří politicky prosadit některá nevyhnutelná, ač nepopulární reformní opatření.

Existují i četné další problémy, jejichž řešení je při reformě sovětského systému spojeno s nepopulárními opatřeními. Jestliže budou podniky například rostoucím tlakem konkurence resp. vytvářejícím se trhem kupujícího nuceny usilovat lepší a také hospodárnější výrobou o svůj podíl na trhu, zvýší se tím i nároky jak na vedení podniků tak na osazenstvo. Době byrokratických ředitelů a nízké pracovní morálky tak bude odzvoněno. V Sovětském svazu, který dříve vlastně neznal rozvinuté tržní hospodářství, bude určitě

zapotřebi podstatně delšího času k získání odborně vysoce kvalifikovaných manažerů, než tomu mohlo být kdysi v Československu. O něco rychleji by se mohlo podařit uvyknout dělníky vyšším nárokům na výkon, jakmile jim zkušenost napoví, že mohou při větších úspěších svého podniku na trhu značně zvýšit svůj podíl na zisku.

Potřeba rychleji si zvyšovat reálné mzdy je u dělníků ve státech sovětského bloku rozhodně daleko silnější než jejich zájem málo a líně pracovat. O tom svědčí mimořádný rozsah práce na černě. Většina dělníků vykonává tuto namáhavou práci navíc jedině proto, aby si zvýšili příjem. Jakmile

Kresba J. Kuklik, TRIBUNA, týdeník pro ideologii a politiku, Praha, č. 30/1987

se bude pracovní výkon v podnicích, jež se napříště budou musit osvědčit na trhu, nejen důsledněji kontrolovat, ale i umožní podstatně větší růst příjmů, bude stoupat i pracovní morálka v podnicích.

Závažnou úlohu hraje v tomto vývoji ovšem demokratizace rozhodování o vedoucích kádrech. Dělníci poznali až příliš často, že se na vedoucí místa dostávali nikoli nejschopnější pracovníci, ale spíš podlézaví oportunisté a „šplhouni“, kteří se dovedli zavděčit byrokratům ve stranickém aparátě. Takovi „ředitelé“ by pracovní ovzduší v podnicích nezlepšili. Avšak dostane-li se dělníkům skutečné možnosti napříště vedoucí provozů volit, budou jistě dbát na jejich schopnost rychleji zvedat příjmy podniku. O všem

tato možnost volby bude působit kladně pouze tehdy, budou-li podniky resp. jejich příjmy vystaveny skutečnému tlaku trhu.

To však také znamená, že se bude musit počítat i se zastavením podniků, které v tržní soutěži neobstojí. Systém velkých a rostoucích subvencí, který pomáhal udržovat nad vodou trvale neefektivní podniky na úkor lepších, musí samozřejmě zmizet. Měla by se rozšířit zásada, že i socialistický podnik, jehož produkce v delším období nevyhovuje společenským potřebám, musí být zlikvidován. Jak jugoslávský tak maďarský reformní vývoj učí, že na nedůslednost v tomto směru vždycky doplácí společnost a že tato nedůslednost především snižuje schopnost soutěžit na zahraničních trzích a stupňuje zadlužení.

JAK JE TO S „OPOUŠTĚNÍM SOCIALISTICKÝCH PRINCIPŮ“?

Dogmatici rozvíří stáله znova otázku, zda se takový tržní vývoj neodchyluje od socialistických principů. Podstatné pro tyto ideologické úvahy je přesvědčivé zjištění, že tržní mechanismus ještě nemusí znamenat opětne zavedení nikoli zanedbatelných nedostatků tržního systému západního. Tržní mechanismus může existovat i bez velkého soukromého kapitálového vlastnictví a bez kapitálového odcizení pracujících, a nemusí vést ke vzniku cyklických hospodářských krizí provázených masovou nezaměstnaností a strachem o existenci. Nemohu v rámci tohoto článku podrobně vysvětlit, jak lze takovému vývoji zabránit; věnoval jsem se tomuto problému ve všech svých knihách. V žádném případě však se dogmatickým stranickým ideologům nepodařilo svou protikapitalistickou argumentací vyvrátit skutečnost, že i socialistické hospodářství nezbytně potřebuje tržní mechanismus.

Socialistický může být jedině takový vývoj, který poskytuje pracujícímu člověku lepší životní podmínky a odpovídá jeho rozhodujícím zájmům. Pracující ovšem musí mít možnost se demokraticky podílet na veškerém rozhodování o cílech hospodářského vývoje v podnicích i v celém národním hospodářství. O skutečném prosazování zájmů většiny obyvatelstva se dá hovořit pouze tam, kde o tom, jaké cíle odpovídají zájmům lidu, nerozhoduje byrokraticky a monopolně stranický aparát, nýbrž kde si tento lid může sám svobodně vybírat mezi různými plánovanými alternativami a cílovými programy.

K demokratizaci socialistického hospodářství lze dospět jednak samosprávou v podnicích, jednak možností výběru z alternativních rámcových plánů. O první z těchto dvou složek sovětský zákon o podniku již uvažuje. Druhá zůstává v SSSR zatím v pozadí, ale je možné, že tam takový krok k demokratizaci ještě bude následovat. Rozhodně se dá mluvit o opravdové demokratizaci hospodářství teprve tehdy, když se lidu dostane možnosti si vybírat z různých rámcových plánů a tak rozhodovat, v jakém vzájemném poměru se mají vyvíjet soukromá potřeba a uspokojování veřejných potřeb, zkracování pracovní doby, zaměstnanost, zlepšování životního prostředí atd.

Je možné dosáhnout efektivního hospodářského vývoje pomocí důsledně realizovaného tržního mechanismu, a přesto uchránit národní hospodářství od cyklických krizí a masové nezaměstnanosti i podřídít jeho dlouhodobý vývoj zájmům člověka. To si arci vyžaduje takového spojení trhu a plánu, při jakém nemůže lid padnout za oběť ani ryzím tržním zájmům podnikatelské menšiny ani mocenským zájmům byrokratické vládnoucí vrstvy s jejími direktivními plány. Nové argumenty ve prospěch takového spojení trhu a plánu jsem rozvedl ve své poslední knize „Wirtschaftssysteme“ („Hospodářské soustavy“, Heidelberg 1987).

Českoslovenští reformní politikové a ekonomové kdysi sledovali dalekosáhlé reformní cíle, podle nichž nejenom měla být zvýšena efektivnost čs. hospodářství a životní úroveň obyvatelstva, nýbrž také zdemokratizována celá společnost a umožněn její humánnější rozvoj. Zůstává otevřena

otázka, zda se sovětsí reformátoři proboují k tak komplexním reformním cílům. Tím by volky nevolky zároveň rehabilitovali československý pokus o reformu 60. let. Politické vedení je s to prosadit i přechodně nepopulární požadavky hospodářské reformy jen tenkrát, těši-li se veliké důvěře lidu, o níž Gorbačov dnes usiluje a které požíval kdysi v nebyvalé míře Dubček.

Souhrnem lze říci, že se základní reformní záměry v Sovětském svazu pohybují tímž směrem, jako československá hospodářská reforma roku 1968. O tom svědčí i srovnání obou dokumentů, totiž úvodem zmíněného usnesení Ústředního výboru KSSS a dokumentu „Hlavní směry zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství“, jež schválil Ústřední výbor KSC na svém zasedání 27.-29. ledna 1965. K několika z níže uvedených bodů byly ještě vyhotoveny zvláštní dokumenty.

SHODNÉ CÍLE GORBAČOVY REFORMY A ČESKOSLOVENSKÉHO ROKU 1968

Pánové Bilak, Fojtik a další čs. politikové, kteří se dnes úporně pokoušejí vykonstruovat protiklad mezi obojím reformním vývojem a proto tvrdí, že sovětská reforma slouží zdokonalení socialismu, kdežto reforma československá prý usilovala o návrat ke kapitalismu, dělají vše, aby se politicky znemožnili. Se všeobecnými nepravdivými tvrzeními daleko nedojdou. Pravda je vždycky konkrétní a každý, kdo si oba reformní návrhy porovná, zjistí, že se snažily resp. snaží dosáhnout týchž cílů týmiž prostředky.

Omezím se tu na stručný výčet několika cílů a opatření pro reformu nejdůležitějších, jež jsou v obou dokumentech v podstatě shodné:

1. Přechod od centrálního direktivního plánování k dlouhodobému stanovení makroekonomických agregátů, jejichž realizace má být dosaženo hlavně pomocí ekonomických metod řízení a státních zakázek.
2. Samostatné podnikové plánování výroby podle vývoje poptávky a na základě smluv s odběrateli.
3. Financování výroby z vlastních podnikových příjmů a soustavné odstraňování subvencí na ztrátovou výrobu.
4. Vázání mezd a platů i prémie na čistou produkci resp. zčásti na podnikový zisk.
5. Zavádění smluvních cen mezi odběrateli a dodavateli. V Československu by se směřovalo k postupnému přechodu k tržním cenám pomocí tří kategorií cen. Lze předpokládat, že reforma cen plánovaná v SSSR uvažuje o podobných formách přechodu, přičemž se tam již dnes zdůrazňuje, že má podíl centrálně stanovených cen podstatně klesnout.
6. Rozvíjení tržní soutěže mezi podniky a její zaměření proti monopolu a proti diktátu výrobce vůči spotřebitelům.

7. Přeměna centralního rozdělování výrobních prostředků (materialně-technické zásobování) v normální prodej a koupi těchto prostředků přes velkoobchod.
8. Překonání monopolistické organizace zahraničního obchodu a zavedení přímé zahraničně obchodní činnosti velkých podniků ve vlastní režii souběžně s činností zvláštních zahraničně obchodních organizací.
9. Nové uspořádání bankovní a úvěrové soustavy tak, aby se státní banka soustředila na regulaci stavu oběhiva a úvěrové politiky, zatímco by se specialní banky věnovaly konkrétním úvěrovým úkonům vlastními prostředky a při vlastní odpovědnosti za jejich efektivnost.
10. Demokratizace výběru vedoucích kádrů ve všech státních podnicích, volby ředitelů osazenstvem a nejširší účast pracovníků na rozhodování o výrobě v autonomních pracovních skupinách.
11. Připuštění a podpora iniciativních rodinných podniků v oblasti služeb, řemesel, opravářství, pohostinství atd. Podpora opravdových družstevních podniků ve všech těchto oborech. K tomu účelu byl v Sovětském svazu vydán zvláštní zákon o individuální pracovní činnosti, který vstoupil v platnost 1. května 1987. V Československu umožnilo tento vývoj teprve „Pražské jaro“ zvláštním vladním usnesením.
12. Podpora kooperace a „joint ventures“ (společných projektů) se západními kapitalistickými

firmami při vytváření podmínek, za nichž by byly plně chráněny základní zájmy obou partnerů. V SSSR byl vydán zvláštní zákon o „joint ventures“ 17. března 1987. V Československu vytvořilo teprve „Pražské jaro“ právní předpoklady k tomuto vývoji.

Veškeré tyto cíle a opatření, i mnoho dalšího, najde každý nezaujatý čtenář v oficiálně přijatých návrzích československých reformních politiků a ekonomů v letech 1964 až 1968. Ani jediný návrh nešel dál než dnešní návrh sovětské „perestrojky“. Jaký návrh učiněný v Československu by byl údajně vedl ke kapitalistickému systému -- to by se teprve muselo doložit konkrétními údaji. Jen ideologicky zaujatí funkcionáři KSČ, vedeni vyloženým strachem z rehabilitace někdejších československých reformních návrhů i jejich autorů, jsou schopni vykonstruovat diametrální rozpor mezi obojimi návrhy reforem -- jedněmi prý zaměřenými kapitalisticky, druhými socialisticky. Bojují však na ztracené vartě.

Podobně jako jsem již vyzval Vasilu Bilaka (v Listech č. 2/1987) k veřejné diskusi, jsem ochoten k diskusi s Janem Fojtikem v některé neutrální zemi anebo v československé televizi, aby se mohl přede mnou pokusit doložit svá všeobecná tvrzení konkrétními fakty.

St. Gallen, srpen 1987

(Mezitulky I listů.)

JIŘÍ SLÁMA

Návrh zákona o podniku dnes a před dvaceti lety

Už tomu bude brzy dvacet let, co byl v Hospodářských novinách zveřejněn návrh zásad pro právní úpravu podniků. Uveden byl materiálem nazvaným „Demokratizace hospodářství a postavení podniků“. Na vypracování tohoto materiálu jsem se podílel s řadou reformních ekonomů. Z některých se ovšem za nějakou dobu stali aktivní normalizátoři, mezi nimi i vedoucí tehdejší pracovní skupiny Jiří Řezníček. Ale to je zase jiná historie, jak říká vizionář ve hře Járy Pačury, a za tu se podle něho musí platit zvlášť. Do podoby návrhu zákona dozrál tento text v lednu 1969 pod názvem „Zákon o socialistických podnicích“. Vydal jej odbor organizace řízení předsednictva vlády 23. ledna 1969 pod č. j. 1471/69 - 18. Rozmnožený text už veřejně publikován nebyl. (*) To byl jenom jeden z mnoha projevů pokusu otočit kolo dějin zpět, pokusu donutit československou společnost zapomenout historickou zkušenost posledních dvaceti let takzvaného socialistického vývoje.

Po téměř dvaceti letech máme před sebou zase návrh zákona o podniku. V čem se tento návrh opírá o poznatky, které tady byly už před dvaceti lety, jak dalece je poplaten onomu znásilnění společenského vědomí známému pod názvem normalizace, a v čem tento text vyjadřuje opravdový pokrok v poznání potřeb hospodářství a jeho řízení? To jsou otázky, které si klade nejenom tato úvaha, ale i odborná a také zainteresovaná laická veřejnost v Československu. Vždyť od dobrého chodu hospodářství závisí život každého občana.

Začneme definicí podniku v roce 1969: „Socialistické podniky jsou právnické osoby založené k vykonávání podnikatelské činnosti s majetkem v socialistickém společenském vlastnictví . . .“. Dále se tu říká: „Stát vytváří hospodářskou politikou podmínky pro činnost podniků a pro jejich sdružování; využívá k tomu zejména národohospodářských plánů, státních rozpočtů a soustavy dalších ekonomických nástrojů, právních předpisů a vlastní účasti na podnikání.“ A formulace z roku 1987? „Podnik je socialistickým výrobcem zboží, který provozuje svoji podnikatelskou činnost na základě státního plánu, zásady hospodaření na vlastní účet (úplný chozrasčet) a socialistické samosprávy“.

Při nejlepší vůli se dá těžko zjistit nějaký podstatný rozdíl mezi formulacemi z roku 1969 a z roku 1987. Stejně je tomu, když se pro srovnání použije text zveřejněný v Hospodářských novinách v roce 1968. Zdá se dokonce, že termín socialistický výrobce zboží (převzatý ostatně ze sovětského zákona) znamená radikálnější příklon ke koncepci socialistického tržního hospodářství, než tomu bylo v letech 1968 a 1969.

(*) Je otištěn v příloze k tomuto číslu Listů. (Pozn. red.)